

TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: SAĞLIK VE SOSYAL YAŞAM KOŞULLARI BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

CHILD LABOR IN TURKEY: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF HEALTH AND SOCIAL LIFE CONDITIONS

Nurten Ebru ÖZDEMİR¹

Elif AKYİĞİT ALBAYRAK²

Mümtaz KORKUTAN³

Öz

Amaç: Çalışmanın amacı çocuk işçiliği ile çocuk refahı ve çocuk sağlığı arasındaki bağlantı ve etkilerini incelemektir. Çalışmanın ana odağı, çocuk işçiliğinin çocuk refahı ve sağlığı üzerindeki etkilerini anlamak ve bu olumsuz etkileri azaltmaya yönelik stratejilerin incelenmesidir.

Önem: Çin’in Wuhan kentinde 2019’da ortaya çıkan ve günümüzde etkileri devam eden SARS-CoV-2, çoğu ülkede sağlık sistemlerine ve birçok ekonomik alana aşırı yük bindirmiş ve büyük ekonomik kayıplara yol açmıştır. Damlacık yolu ile bulaşma özelliğine sahip SARS-CoV-2 hızlı bir yayılım göstererek insan sağlığına olumsuz etkiler göstermiş, ayrıca çocukların sağlığını da olumsuz yönde etkilemiştir. Buna bağlı olarak bu süreçte işgücü kayıplarının olması, bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve işgücü piyasası sonuçları, insanların yaşamları ve geçim kaynakları üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle bu dönemde yaşanan ekonomik zorluklar maddi olanakları kısıtlı olan ailelerde ve çocuklarında olumsuz etkiler oluşturmuştur. Bu etkilerin en önemlisi çocuk işçiliği ve çocuk refahı alanlarında yaşanmıştır. Bu da özellikle çocuk işçiliği ve çocuk refahı alanında inceleme ve araştırmaların önemini bir kez daha göstermiştir.

Yöntem: Çalışmada veri toplam aracı olarak alanyazın taraması yapılmıştır. Ayrıca çocuk sağlığı ve çocuk işçiliği konularında çalışan kurum ve örgütlerin verileri taranarak araştırma hazırlanmıştır.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü neozdemir@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3113-2378

² Öğr.Gör., Bitlis Eren Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, afelik@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9914-0649

³ Öğr.Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, mkorkutan@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7588-6836

Gönderim Tarihi: 02.01.2024

Yayına Kabul Tarihi: 12.02.2024

Yayın Tarihi: 31.05.2024

Atf: Özdemir, N. E., Albayrak, E. A., Korkutan M. (2024). Türkiye’de çocuk işçiliği: sağlık ve sosyal yaşam koşulları bağlamında bir değerlendirme. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*. 7(1). 44-

Sonuç: Çocuk işçiliği, çocukların eğitim haklarına kısıtlamalar getirdiği gibi düşük ücret, tehlikeli çalışma koşulları ve sağlık hizmetlerine erişimdeki zorluklar gibi faktörlerin yanında çocuk sağlığında da olumsuz etkiler oluşturabileceği belirlenmiştir.

Anahtar Kelime: Çocuk, Çocuk İşçiliği, Çocuk Sağlığı, Çocuk Refahı

Jel Kodları: Jel I00, JEL I10, JEL I30

Abstract

Objective: The aim of the study is to examine the relationship and effects between child labor and child welfare and child health. The main focus of the study is to understand the effects of child labor on child welfare and health and to examine strategies to reduce these negative effects.

Importance: SARS-CoV-2, which appeared in Wuhan, China in 2019 and the effects of which continue today, has put an excessive burden on health systems and many economic areas in most countries and has led to major economic losses. SARS-CoV-2, which has the property of transmission by droplet, has shown a rapid spread and has shown negative effects on human health, and has also negatively affected the health of children. Accordingly, the presence of labor losses in this process, the resulting economic and labor market consequences, have affected people's lives and livelihoods very deeply. In particular, the economic difficulties experienced during this period have had a negative impact on families and their children with limited financial opportunities. The most important of these effects were experienced in the areas of child labor and child welfare. This has once again shown the importance of research and research, especially in the field of child labor and child welfare.

Method: In the study, a literature search was performed as a data collection tool. In addition, the research was prepared by scanning the data of institutions and organizations working on child health and child labor issues.

Conclusion: It has been determined that child labor may have negative effects on children's health in addition to factors such as low wages, dangerous working conditions and difficulties in accessing health services, as well as restrictions on children's educational rights.

Key Words: Child, Child Labor, Child Health, Child Welfare

Jel Codes: Jel I00, JEL I10, JEL I30

GİRİŞ

Çocuk refahı ve çocuk sağlığı temel insan hakları çerçevesinde incelenen bir kavramdır ve geçmişten günümüze çocuk işçiliği de bu alanları etkileyen bir durum olmuştur. Çocuk işçiliği, ekonomik faktörlerden dolayı ortaya çıkmakla birlikte çocukların fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimine yönelik potansiyel sorunlar içerir. Çocukların, oyun oynamak, eğitim almak ve sağlıklı bir çocukluk geçirmek gibi temel haklarında yaşanan kısıtlılıklar hem çocuğu, hem aileyi hem de toplumu olumsuz yönde etkileme özelliğine sahiptir.

Çocuk işçiliği, insanlık açısından ahlaki ve insani bir sorun olmaya devam ederken, bu olgu çocukların yaşamını derinden etkileyen, onların refahını ve sağlığını ciddi bir şekilde tehdit eden bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Çocuk işçiliği, çoğu ülkede hala varlığını sürdürmektedir. Sadece

Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Sağlık ve Sosyal Yaşam Koşulları Bağlamında Bir Değerlendirme

ekonomik açıdan değil, aynı zamanda çocukların gelişimi, eğitimi ve sağlığı üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle çocuk işçiliğinin, özellikle çocuk refahı ve sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini anlamak, hem toplumsal hem de bireysel açıdan daha sağlıklı ve sürdürülebilir çözümler geliştirmek için önemli bir adımdır. Bu bağlamda, araştırma, çocuk işçiliğinin çocukların refahını ve sağlığını nasıl etkilediğini anlamayı amaçlamakta olup, bu etkilerin altında yatan mekanizmaları açıklamayı hedeflemektedir. Çocuk işçiliğinin bu alanlardaki etkilerini anlamak, hem yerel hem de küresel düzeyde etkili müdahale stratejileri geliştirmek için kritik bir adımdır. Bu bağlamda, çocuk işçiliğiyle mücadelede uluslararası işbirliği, etkili politikaların geliştirilmesi ve uygulanması, eğitim olanaklarının genişletilmesi gibi çok yönlü stratejilerin hayata geçirilmesi kaçınılmazdır.

Çocuk işçiliğinin etkilerini daha iyi kavramak, sadece bireysel olarak çocukların hayat kalitesini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda toplumsal açıdan da kapsamlı ve etkili önleme çalışmalarını geliştirmek için temel bir adım olacaktır. Çocuk işçiliği konusuna odaklanarak, bu olgunun çocukların hayatlarına ve toplumsal yapıya olan etkilerini daha iyi kavramak, gelecekte daha adil ve sürdürülebilir bir dünya için önemli bir adımdır.

Günümüzde, çocuk işçiliği dünya genelinde önemli bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, çocuk işçiliğinin çocuk refahı ve sağlığı üzerindeki derinlemesine etkilerini anlamak, sosyal refah, toplumsal kalkınma ve insan hakları perspektifinden önemli bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Çocukların fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişim süreçlerini şekillendiren bu olguyu incelemek, çocuk işçiliğinin yarattığı riskleri ve bu risklerin çocukların yaşam kalitesi üzerindeki potansiyel uzun vadeli etkilerini anlamak adına kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, çocuk işçiliğinin çocuk refahı ve sağlığı üzerindeki kompleks dinamiklerin analizi, etkili müdahale stratejilerinin belirlenmesine yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Yapılan sistematik bir değerlendirme kapsamında çocuk işçiliğinin çocukların yetersiz ve dengesiz beslenmesine neden olduğu, çeşitli zararlılarla temasa bağlı birçok hastalığın geliştiğini ve çocuk işçilerin kaza ve yaralanmalara daha çok maruz kaldığı bildirilmiştir (Batomen Kuimi, Opong-Nkrumah, Kaufman, Nazif-Munoz, & Nandi, 2018: 663-672). Yapılan bir diğer sistematik değerlendirme çalışmasında ise çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik yürütülen politikalara bağlı olarak çocuk işçi sayısında azalmaların olduğu, çocuk sağlığına ve eğitimine ve buna bağlı olarak da çocukların yaşam kalitesine katkısı olabileceği bilgisi verilmiştir (Gonsamo, Lo, & Chan, 2021: 8563).

Çocuk işçiliğinin sosyal ve ekonomik sorunlara bağlı olarak geliştiği bilinen bir durumdur. Bu durumlara yönelik önlenme politikaları uzun vadeli olmaktadır. Bu nedenle günümüzde güvenli çocuk işçiliğine yönelik bir kavram oluşturulmuştur. Bu kavrama göre çocuk işçiliği; gerçeği ve iş sağlığı potansiyeli hakkındaki sosyal ve mesleki farkındalık, en azından çocuk işçiliğini güvenli çocuk işçiliğine dönüştürme fırsatını temsil edebilmesi açısından önem arz ettiği belirlenmiştir (Sámano-Ríos, 2018: 550-557).

Araştırmada hem çocuk sağlığı hem de çocuk refahına yer verilerek çocuk işçiliğinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede araştırma kapsamında çocuk işçiliği ile mücadele edebilmek için çocuk işçiliğine sebep olan etmenlerin incelenmesine gerek duyulmuştur. Çocuk işçiliğine sebep olan etmenler TÜİK verileri dikkate alınarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Söz konusu veriler en son 2019 yılında paylaşıldığı için bu yılın verileri incelenmiştir. Verilere göre Türkiye’deki çocuk işçilerin sayıları, çalışma nedenleri, istihdam oranları ve istihdam edildikleri ekonomik faaliyet alanlarına ait istatistiksel veriler değerlendirilmiştir.

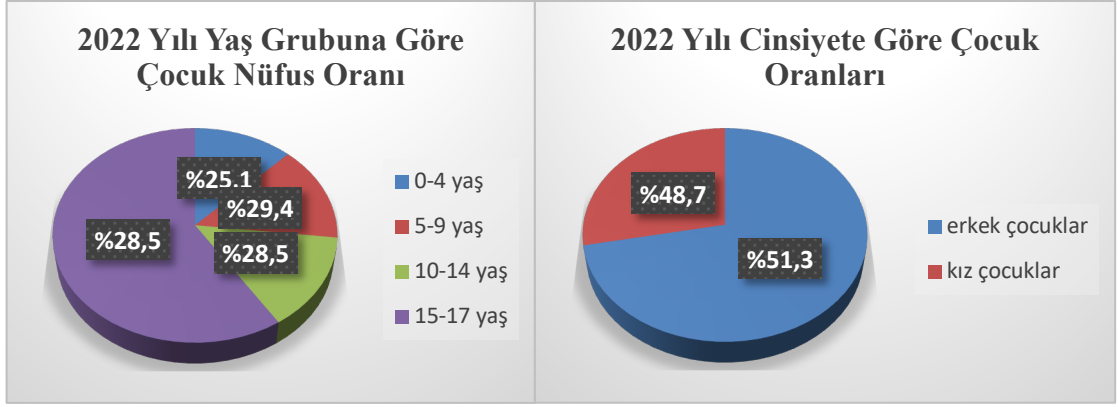
1. ÇOCUKLUK DÖNEMİ ve ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Çocuk, doğumdan ergenliğe kadar olan yaş aralığında bulunan bireyi tanımlayan bir olgudur. Biyolojik, psiko-sosyal ve kültürel faktörler çocukluk dönemini etkileyen temel unsurlardır. Bu dönem, bireyin fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimini içermektedir. Çocukluk dönemi bakım için bir başkasına gereksinim duyan bir evre olarak tanımlanmakta ve çocuğun çeşitli becerileri, değerleri ve kimliği üzerinde şekillenmeye başladığı kritik bir dönem olarak kabul edilmektedir (Güçlü, 2016: 2). Çocukluk dönemi sadece biyolojik bir olguyu değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir yapıyı da açıklamaktadır. Farklı kültürlerde ve toplumlarda çocukluğun tanımı ve çocukluk kavramının anlamı değişebilmektedir. Çocukluk, bir yandan bireyin yetişkinliğe doğru evirildiği bir süreç olarak görülebilirken, diğer yandan çocukların özgün haklara ve kendine özgü ve özel gelişim dönemlerine sahip olan bir birey olarak tanımlanmasını içermektedir (Tunç & Pamuk, 2023: 63).

Çocukluk ve gençlik dönemlerini birbirinden ayırmak için kişilerin buldukları yaş durumları belirleyici olmaktadır. Fakat dikkate alınan yaş sınırı da ülkelere, kırsal-kentsel duruma, cinsiyete ve uluslararası bazı belgelere göre değişkenlik göstermektedir (Tokol, 2012: 180). Çocukluk dönemleri genel sınıflandırması; yenidoğan dönemi, bebeklik dönemi, okul öncesi dönem, okul dönemi, ergenlik dönemi olarak yapılabilir (Alderman, Behrman, Glewwe, Fernald, & Walker: 2017).

Uluslararası belgelere göre çalışan çocuk işçiler; esnafın yanında veya sanayi iş kolunda çalışan çocuklar ve tarım işlerinde aile fertleri ile birlikte ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuklar olarak tanımlanmaktadır (Avşar & Öğütoğulları, 2012: 11). Çocukluk kavramı; Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) “138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi’ne” göre 15 yaşın altında aile bütçesine katkı sağlamak ve hayatını idame ettirmek amacıyla çalışan çocukları “çocuk işçi ya da diğer adı ile çalışan çocuk” olarak tanımlamaktadır (Tokol & Alper, 2018: 414). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin birinci maddesi ise 18 yaşın altında olan bireyleri “çocuk” olarak kabul etmektedir. Söz konusu sözleşme dikkate alındığında Türkiye’deki çocuk sayıları ve bunların bazı demografik dağılımları Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: TÜİK 2022 yılı Türkiye Çocuk Yaş ve Cinsiyet Dağılımları

(Kaynak: TÜİK, 2022)

Şekil 1’de görüldüğü gibi; Türkiye’nin nüfusu 2022 TÜİK verilerine göre 85 milyon 279 bin 553 kişi olarak açıklanmıştır. Söz konusu nüfusun 22 milyon 578 bin 378 kişilik kısmı çocuklardan oluşmaktadır. 2020 TÜİK verilerine göre; Türkiye nüfusunun %25’i çocuk nüfusuna karşılık gelmektedir. Çocuk nüfusun %51,3’i erkek, % 48,7’sini kız çocuklar oluşturmaktadır. Çocukların yaş gruplarına göre dağılımlarına baktığımızda; % 25,1’ini 0-4 yaş arasında, %29,4’ünü 5-9 yaş arasında, %28,5’ini 10-14 yaş arasında ve %28,5’in de 15-17 yaş arasında olduğu anlaşılmaktadır (TÜİK, 2022).

2. ÇOCUK İŞÇİ VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Çocuk işçi, yasal yaşın altındaki çocukların, genellikle 18 yaşın altındaki bireylerin, çalışma yaşamına katılması ve ücretli veya ücretsiz olarak bir işte çalıştırılması olarak tanımlanabilir. Çocuk işçilik ise, genellikle çocukların fiziksel, zihinsel veya duygusal gelişimine zarar verebilecek koşullarda yapılan çalışmayı ifade etmektedir. Çocuk işçiliği, çocukların güvenli bir çevrede büyüme hakkını ihlal etmektedir. Genellikle çocukların maruz kaldığı olumsuz koşullar, düşük ücretler, aşırı çalışma süreleri ve eğitim haklarının ihlali gibi sorunları içermektedir. Dolayısıyla çocuk işçiliği yoksulluk, eğitim eksikliği, aile içi sorunlar gibi faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Karakas & Çevik, 2016: 892).

Çocuk işçiliği, çocukların yeterli eğitim almalarına, sağlıklı bir çocukluk geçirmelerine ve fiziksel-ruhsal gelişimlerine engel olacak şekilde, genellikle kötü çalışma koşullarında istihdam edilmesidir. Diğer bir ifade ile çocuk işçiliği; çocukların çocukluklarını yaşamasını engelleyen, potansiyel ve saygınlıklarını düşüren, zihinsel ve fiziksel gelişimleri açısından zararlı işler olarak bilinmektedir. Bu durum, çocukların yaşlarına ve gelişim düzeylerine uygun olmayan işlerde çalıştırılmalarını da kapsamaktadır. Çocuk işçiliği, genellikle aşırı çalışma süreleri, düşük ücretler, tehlikeli koşullar, fiziksel ve duygusal istismar gibi unsurları içermektedir. Çocuk işçiliği, çocukların eğitim hakkını, oyun ve sosyal aktivitelerle çocukluklarını yaşama hakkını, sağlıklı bir gelişim ve büyüme sürecini engellemektedir.

Çocuk işçi ve çocuk işçiliği geçmişten günümüze özellikle covid-19 dönemini ve akabinde yaşanan ekonomik kriz ile birlikte her zaman mevcudiyetini koruyan birey, toplum ve ülke bazında önemli bir problem olmuştur. Bu problem bireysel anlamda çocukların bedensel ve ruhsal gelişimlerini

etkilerken; toplumsal anlamda ise yoksulluk ve işsizlik gibi problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ülke bazında irdelediğimizde ise; ciddi sosyal, ekonomik ve insan hakları sorunlarına yol açan sosyal bir soruna sebep olmaktadır. Ayrıca yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik gibi sosyal sorunlar bir toplumun mutluluğunu ve refahını ciddi bir şekilde etkilemektedir (Gül & Öztürk, 2020: 143).

Çocuk işçiliği ile mücadele eden uluslararası normlar ve standartlar vardır. Örneğin, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların eğitim haklarına, sağlıklı bir çocukluk geçirmelerine ve güvenli bir ortamda büyümelerine vurgu yapmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise çocuk işçiliğiyle mücadele etmek amacıyla bir dizi standart belirlemiştir. ILO ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası kuruluşlar, çocuk işçiliğini önlemeye yönelik standartlar belirlemiş ve bu konuda çeşitli çalışmalar yürütmüşlerdir. Çocuk işçiliğiyle mücadelede alınan önlemler arasında çocuk işçiliğini yasaklayan yasal düzenlemeler, eğitim olanaklarının artırılması, ailelere destek sağlanması ve çocuk haklarına saygı gösteren politikaların uygulanması yer alır (Dur & Öztürk, 2017: 623). Ancak, çocuk işçiliği özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde, enformel çalışmanın yaygın olduğu sektörlerde hala bir sorun olmaya devam etmektedir.

Çocuk işçiliği; çocukları çocukluklarını yaşamasını engelleyen, potansiyel ve saygınlıklarını düşüren, zihinsel ve fiziksel gelişimleri açısından zararlı işler olarak bilinmektedir. Yaşamın her döneminde ve her zaman mevcudiyetini koruyan önemli bir problem olmuştur.

Tablo 1. Çocuk İşçilerin Sayıları ve Çalışma Nedenleri (TÜİK, 2019)

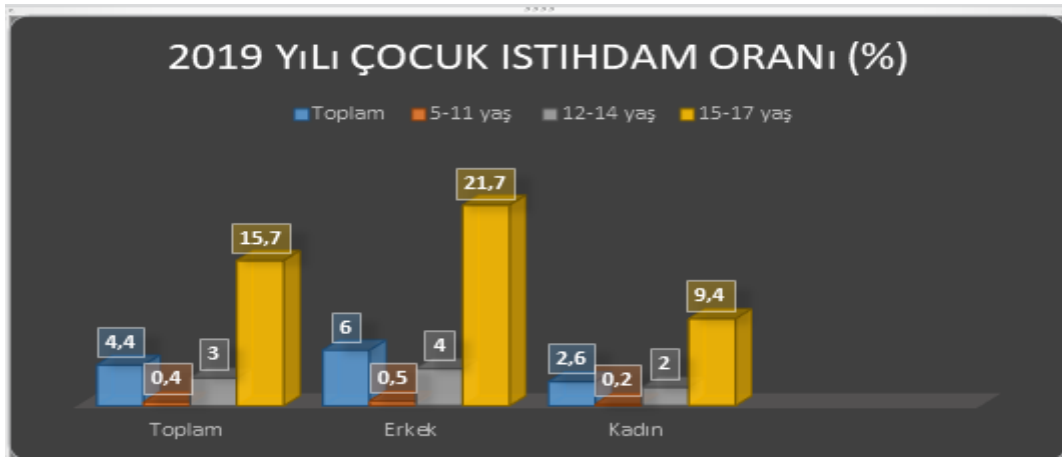
Yaş grubu ve cinsiyet	Çalışma Nedeni											
	Hane halkı gelirine katkıda bulunmak		Hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak		İş öğrenmek, meslek sahibi olmak		Kendi ihtiyaçlarını karşılamak		Diğer		TOPLAM	
	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Toplam	167	23,2	259	35,9	247	34,3	46	6,4	1	0,2	720	100
5-14	17	11,6	108	74,0	15	10,3	5	3,4	1	0,7	146	100
15-17	150	26,1	150	26,1	232	40,4	41	7,1	-	-	574	100
Erkek	128	25,2	184	36,2	158	31,1	38	7,5	1	0,2	508	100
5-14	9	8,9	73	72,3	14	13,9	4	4,0	1	1,0	101	100
15-17	120	29,5	110	27,0	144	35,4	33	8,1	-	-	407	100
Kadın	39	18,4	75	35,4	90	42,5	9	4,2	-	-	212	100
5-14	8	17,8	35	77,8	1	2,2	1	2,2	-	-	45	100
5-17	30	18,0	40	24,0	89	53,3	8	4,8	-	-	167	100

(Kaynak: TÜİK, 2019)

Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Sağlık ve Sosyal Yaşam Koşulları Bağlamında Bir Değerlendirme

Çocuk ve çocukluk dönemlerine yönelik 2022 yılına ait verilere ulaşılırken; çocuk işçilerin sayıları ve çalışma nedenleri ile ilgili güncel olarak 2019 yılında yayınlanan veriler bulunmaktadır. 2019 yılı TÜİK verilerine göre; 05-17 yaş arasındaki çocuk çalışanların çalışma nedeni ve cinsiyet dağılım oranı Tablo 2’de yer almaktadır. Çalışan çocukların çalışma nedenlerine baktığımızda birinci sırayı %35,9 ile “hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” alırken, %34,4 ile “iş öğrenmek, meslek sahibi olmak” ve %23,2 ile “hane halkı gelirine katkıda bulunmak” izlemektedir. Çocukların %6,4’ü ise “kendi ihtiyaçlarını karşılamak” amacıyla çalışmaktadır. Yaş grubu ve cinsiyet dağılımı dikkate alındığında, çocuklar, hane halkının ekonomisine katkı sağlamak amacıyla çalışırken aynı zamanda, iş öğrenmek ve meslek sahibi olmak için çalışmak durumunda kalmıştır (Tablo 1). Bu sayısal verilere bakıldığında çocukların ekonomik katkı sağlamak amacıyla çalışma alanlarına katıldığı ve aileye ekonomik destek sunmak amacıyla çalıştığı görülmektedir. Bu durum çocuk işçiliğinin en önemli sebeplerinden biri olan ekonomik koşulların olduğunu düşündürmüştür. Aynı zamanda bir iş sahibi olmak veya iş öğrenmek amacıyla yapılan işlerin çocukların erken dönemlerde gelecek kaygısı yaşamış olabileceklerini de düşündürmektedir.

Şekil 2. 2019 Yılı Çocuk İstihdam Oranları (TÜİK, 2019)

(Kaynak: TÜİK, 2019)

2019 yılı TÜİK verilerine göre çocuk istihdam oranına bakıldığında; 5-11 yaş aralığındaki çocuklarda hem erkek hem de kadınlarda istihdama dâhil olma oranı %0,4 ile en az iken; 15-17 yaş aralığında ise hem kadın hem erkeklerde istihdama dâhil olma oranı %15,7 ile en fazla orana sahiptir. Ayrıca erkek çocukların istihdam edilme oranı %32,2 iken kadın çocukların istihdam oranı % 14,2 olduğu tespit edilmiştir (Şekil 2). İstatistiklere göre 5-11 yaş aralığındaki çocuklarda, hem erkekler hem de kızlar için istihdama dâhil olma oranı çok düşüktür (%0,4). Bu yaş grubundaki çocuklar genellikle eğitim çağında oldukları için çalışma yaşamına katılmazlar ve daha çok okul öncesi veya ilkökul düzeyinde eğitim almaları gerekmektedir. Ancak, 15-17 yaş aralığındaki çocuklarda istihdama dâhil olma oranı önemli ölçüde artar ve hem kız hem de erkek çocuklar için %15,7'ye ulaşır. Bu yaş grubundaki çocuklar genellikle ortaokul ve lise çağındadırlar ve bazıları aile gelirine katkıda bulunmak

amacıyla çalışabilirler. Ayrıca, erkek çocukların istihdam edilme oranı (%32,2) kız çocuklardan (%14,2) daha yüksektir. Bu durum, cinsiyet temelli eşitsizliklerin işgücüne katılımında da görüldüğünü göstermektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve kız çocukların eğitime yönelik bazı engeller, kız çocukların istihdam oranını etkileyebilir.

Sosyal politika bağlamında, bu veriler çocuk işçiliği, eğitim politikaları ve ailelerin ekonomik durumunu incelemek için önemlidir. Çocukların eğitim haklarını korumak ve işgücüne katılımlarını sağlıklı ve güvenli bir şekilde gerçekleştirmek için çocuk işçiliğiyle mücadele stratejileri geliştirilmelidir. Ayrıca, eğitim olanaklarının eşit ve erişilebilir olması, çocukların işgücüne katılımlarını azaltabilir ve onları daha iyi bir geleceğe hazırlayabilir.

Tablo 2. Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar (TÜİK, 2019)

Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı			
	Erkek	Kadın	Toplam
Ekonomik faaliyet koluna göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar	507	212	720
Tarım	143 (28,2)	78 (36,8)	221 (30,8)
Sanayi	141(27,8)	29 (13,7)	171 (23,7)
Hizmet	223(43,9)	105(49,4)	328 (45,5)

(Kaynak: TÜİK, 2019)

Tablo 2’de görüldüğü gibi TÜİK verilerine göre çalışan çocukları ekonomik faaliyet koluna göre gruplandırıldığında; sırasıyla çocukların %45,5’i hizmet, %30,8’i tarım ve %23,7’sinin sanayi iş kolunda çalıştığı görülmektedir. Bu durumda çocukların en çok çalıştığı sektörün hizmet sektörü olduğu tespit edilmiştir.

TÜİK 2019 yılındaki hane halkı işgücü istatistikleri verilerine göre; Türkiye genelinde 5-17 yaş grubunda çalışan çocuk işçi sayısı 720 bin olarak açıklanmıştır. Çalışan çocuk işçilerin %79,7’sini 15-17 yaş grubu arasında yer alan çocuklar oluştururken, %15,9’u 12-14 yaş grubu ve %4,4’ü ise 5-11 yaş arasındaki çocuklardan meydana gelmiştir. Çocuk işçiliğinin 2019 yılındaki cinsiyet dağılımına baktığımızda ise; %70,6’sına erkek çocuklar, %29,4’üne ise kız çocukları karşılık gelmektedir. Çalışan çocukların sektörel dağılımını incelendiğinde %30,8’i tarım, %23,7’si sanayi, %45,5’i ise hizmet sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sektörel dağılımda çocuk yaş gruplarına göre irdelediğimizde ise; 5-14 yaş grubu arasında yer alan çocuk işçilerin % 64,1’i tarım sektöründe genellikle ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakla birlikte; 15-17 yaş grubunda çalışan çocuk işçilerin ise; %51 oranı ile hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir (TÜİK, 2019).

3. ÇOCUK REFAHI VE ÇOCUK SAĞLIĞI

Refah olgusu hem bireysel hem de kolektif olarak ilişkili olabilir ve hem maddi hem de manevi ihtiyaçları da kapsayabilmektedir (Greve, 2008: 50). Bu nedenle refah kelimesi birçok, çeşitli ve farklı kombinasyonlar ile birlikte tanımlandığı için refah kavramını tek bir tanım altında açıklamak mümkün olmamaktadır. Genel bir ifade ile refah kavramı; “mutluluk, güvenlik, tercihler, ihtiyaçlar, bolluk, sağlık, iyilik” (Fitzpatrick 2001, 5) gibi anlamlara karşılık gelirken çocuk refahı ise; çocuğun iyi olma hali olarak tanımlanmaktadır (Karakaş & Çevik, 2016: 887). Çocuğun iyi olma hali; çocuğun kendini iyi hissetmesi (öznel iyi olma hali), sağlık, eğitim ve sosyo-ekonomik özellik gibi farklı alanlarda çocuğun daha iyi olmasını hedefleyerek çocuk refah ve gelişimini de kapsayan bir yaklaşım olarak görülmektedir (Müderrişoğlu vd., 2013: 20). Özellikle son on yılda çocukların refahının ölçülmesine ilgi giderek artmaktadır. Çocukluk çağı sosyal göstergelerine yönelik son dönemdeki bu yaygın ilgi, kısmen, çocukların karşılaştığı koşullar ve çeşitli programların elde ettiği sonuçlar hakkında daha doğru ölçümler sağlamak için artan miktarda veri gerektiren hesap verebilirliğe dayalı kamu politikasına yönelik bir hareketten kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda aile yaşamındaki hızlı değişimler, çocuk gelişimi uzmanlarının, sosyal bilimcilerin ve kamuoyunun çocukların refahına ilişkin daha iyi bir tabloya yönelik talebin artmasına da yol açmaktadır (Lee, 1997: 301-308). Ayrıca gelişmiş bir toplum olmanın özelliklerinden biri de toplum içinde bulunan tüm çocukları kapsamı gereken modern çocukluk yaklaşımı bakımından da ulaşılması hedeflenen bir olgudur. (Yolcuoğlu, 2009a: 88). Bu doğrultuda Türkiye’de de çocuk refahının sağlanması amacıyla OECD ve AB ülkelerinin kabul ettiği bazı kriterler (gelir, eğitim, sağlık, sosyal katılım) mevcuttur (Karakaş & Çevik 2016: 891).

Sağlık kavramı için birçok tanımlama yapılmasına rağmen en kapsamlı ve kabul görmüş tanımlama Dünya Sağlık Örgütü’nün yaptığı tanımlama olduğu görülmektedir. DSÖ’ye göre sağlık; “sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden iyilik hali”dir (DSÖ, 2024). Kişinin büyümesi ve gelişmesi üzerinde etkisi olan çocuk sağlığı; çocukların yaşamları boyunca zihinsel ve fiziksel sağlıklarının yanı sıra gelişim dönemlerinde ve işlevselliklerinde de yaygın negatif sonuçları bulunmakta ve ayrıca önemli risk etmenleri arasında yer almaktadır (Weitzman, 2021: 402-404). Bilişsel, duygusal, motor ve sosyal kapasitelerindeki gelişim, yaşamın başlangıcından fetal ve yeni doğan dönemleri, bebeklik, çocukluk ve ergenlik boyunca değişiklikler ile devam eden çocukluk döneminde karşılaşılabilecek hastalıklar, annenin ve ailenin sağlığı, sosyo-ekonomik faktörlerde çocuk sağlığı ile ilişkilidir. Dünya Sağlık Örgütü çocuk sağlığına kümülatif bir perspektiften bakmaktadır. Yani, çocuk hakları ve çocuk iyilik halinin yakalanması gibi durumları beraber değerlendirmektedir (Karakaş & Çevik, 2016: 892; Cioni & Sgandurra, 2013: 111). Bu doğrultuda çocuk sağlığı ise; çocukların sadece hastalık ya da sakatlıkların olmayışı değil aynı zamanda çocukların ruhsal, sosyal ve bedenen tam bir iyilik halinde olmalarıdır. Çocuklar fizyolojik ve bilişsel yönleri nedeniyle gelişimleri devam eden fiziksel, ruhsal ve gelişimsel özellikleri farklı ve bireysel özellikleri değişebilen bireylerdir. Bu nedenle çocukların her dönem büyüme ve gelişmelerinin

desteklenmesi, sağlıklarının korunması ve aynı zamanda geliştirilmesi tüm toplumların ana hedefleri arasında yer almaktadır. Toplumların aynı zamanda gelişmişlik düzeyleri ile ilgili olan çocuk sağlığı düzeyleri; anne sağlığı, aile ve toplum sağlığının yanında beslenme, aktivite, sosyo-ekonomik durum, çevre ve sosyal destek sistemlerinden de etkilenmektedir (Tüylüoğlu & Tekin, 2009: 12). Çocuk sağlığını olumsuz yönde etkileyen çocuk işçiliği; yerin altında, su altında, tehlikeli yüksekliklerde, kapalı alanlarda, tehlikeli makine, ekipman veya aletlerle yapılan işlerde, ağır yüklerin taşınmasını içeren, çocuğun tehlikeli maddelere, ajanlara, işlemlere, sıcaklıklara maruz bırakan sağlıksız ortamlarda çalışması ve sağlığa zarar veren gürültü, titreşimler, uzun çalışma saatleri gibi sorunlar çocuğun gelişim dönemlerinde takılmalarına neden olabilmektedir (Miller, 2010: 103-112). Çocuk işçiliğine bağlı olarak gelişebilecek en önemli sorunlar arasında bilişsel yetenekler, kişisel güvenlik, kişisel kimlik, kişisel eylem duygusu ve refahın duygusal ve somatik ifadelerinde bozulmalar oluşabilmektedir (Fantoni d'Andon, Greene, Pellenq, Yilma, Champy, Canavera, & Pasquini, 2022).

2019 yılının sonlarından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan SARS-CoV-2'nin neden olduğu pandemi, çocuk işçiliği veya diğer bir ifadeyle çalışan çocuk kavramı ile birlikte çocuk refahı ve sağlığı konularını, akademisyenler, ekonomistler ve siyasal aktörler tarafından önemli bir tartışma alanı haline getirmiştir (Yüceol, 2022: 40). Bu bağlamda, çocuk işçilerine odaklanarak, bu konunun detaylı bir şekilde incelenmesi ve ele alınması kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bu kapsamda, Türkiye İstatistik Kurumu'nun güncel verileri başta olmak üzere, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilgili verileri araştırılmış ve incelenmiştir. Bu çerçevede, çocukların refah ve sağlık seviyelerinin artırılması amacıyla çocuk işçilerine yönelik alınabilecek önlem politikalarının değerlendirilmesi ve Türkiye'de uygulanabilirliği üzerine odaklanılarak, bu konuda akademisyenlere ve siyasal aktörlere rehberlik etme amacı güdülmüştür. Bu bağlamda, Türkiye'nin çocuk işçileri konusundaki verileri detaylı bir şekilde ele alınacak, temel kavramsal çerçeve çizilecek ve Türkiye verileri ile uluslararası raporlardan elde edilen bilgiler değerlendirilecektir.

Bir toplumun geleceği olarak görülen çocukların hem sağlığının hem de refah durumlarının iyi olması hem ülke hem de çocuklar açısından büyük öneme sahiptir. Son yıllarda çocukların durumuna, refahına ve yaşam kalitesine olan ilginin artması, farklı toplumlarda ve ülkelerde çocuğun durumunun ölçülmesine yönelik çabaların artmasına neden olmuştur. Bu çabalar çocukların durumunu ölçme odağının değişmesine katkıda bulunmuştur. Uzun süredir çocukların durumuna ilişkin çok sayıda istatistiksel veri yayınlanmış olmasına rağmen, alanda çalışan (Ben-Arieh, 2000: 240-241). Bu doğrultuda toplumların geleceği olarak çocukların maruz kaldıkları sorunların değerlendirilmesi ve çözüme kavuşturulması hayati önem arz etmektedir (Karakaş & Çevik, 2016: 889). Çocuk refahı ile ilgili politikaların günümüzdeki refah politikalarına uygun bir yaklaşımla yürütüldüğü, çocuğun faydası gözetilerek onu her türlü tehlikeden koruduğu ve çocuk haklarını temel alan çocuk koruma sistemleri şeklinde ortaya çıktığını gösteren görüşler mevcuttur (Yolcuoğlu, 2009b: 48). Çocuğun iyi olma hali

Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Sağlık ve Sosyal Yaşam Koşulları Bağlamında Bir Değerlendirme

yani refah durumları değerlendirildiğinde; uygun barınma, giyinme, beslenme ve korunma koşullarının olup olmadığı, mevcut koşulların çocukların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerine imkân verip vermediği, dezavantajlı bir konuma sahip olup olmadığı gibi unsurlar dikkate alınmalıdır (UNICEF, 2013: 8). Bu çerçevede Türkiye’de çocuk refahı AB ve OECD ülkelerinin ortak kabul ettiği ölçüm araçları doğrultusunda dört boyutta (gelir, sağlık, eğitim ve sosyal katılım) incelenmektedir. Çocuk refahı kavramı, çocuğun genel iyilik haliyle ilgili bir perspektifi ifade eder ve bu kapsamda çocuğun ruhsal, fiziksel ve sosyal sağlığını içermektedir. Ancak, çocuk refahı ve çocuk sağlığı arasında ayırım yapılmasının belirli gerekçeleri bulunmaktadır. Bu ayırımın gerekçelerini açıklamak için şu önemli noktalara odaklanabiliriz (UNICEF, 2013: 5):

- **Gelir;** gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde var olan sosyo-ekonomik sorunlardan olumsuz olarak en çok etkilenen kesim çocuklardır. Çocuk refahının ve iyilik halinin sağlanması bakımından en önemli ölçüm araçlarından birisi gelirdir. Gelir düzeyi, çocukların yaşamlarını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle hane halkının gelir düzeyi ile çocuk refahının sağlanmasında doğru bir orantı bulunmaktadır. Aynı zamanda gelir, çocukların sağlık, eğitim ve sosyal katılımın negatif ve pozitif yönde doğrudan etkilemektedir. Diğer bir ifade ile gelir eksikliği ya da adaletsizliği çocukları sadece maddi olarak etkilemekle kalmayıp aynı zamanda eğitim ve sağlığa erişim ve sosyal katılım aşamasında çocukların iyi olma hali önündeki en önemli tehdit unsuru olabilmektedir. TÜİK 2019 verilerine göre; çalışan çocuk işçilerin %79,7’sini 15-17 arası yaş grubu, %15,9’u 12-14 yaş arası grubu ve %4,4’ü 5-11 yaş arası grubunu oluşturmaktadır. Çocukların iyi olma hali kriterlerinin başında gelen gelir; çocukların yoksulluğu ve refahı ile ilişkilendirildiğinde OECD ve TÜİK verilerine bakıldığında; Türkiye’de çocuklar daha çok hane geliri, daha yüksek bir gelir eşitsizliği ve yoksulluk altında bulunmaktadır (UNICEF, 2013: 8).
- **Sağlık;** çocuk refahının sağlanması ve çocuk refahının göstergeleri arasında yer alan diğer bir faktör de sağlıktır. Dünya Sağlık Örgütü çocuk hakları doğrultusunda çocuk refahının sağlanmasının çocuk sağlığının geliştirilmesinde önemli olduğunu vurgulamıştır. 2018 TNSA verilerine göre çocuk sağlığı; çocukların beslenme durumları, uluslararası standart referans alınan yaş, kilo ve boy karşılaştırmasına göre değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yaşa göre boy, boya göre ağırlık ve yaşa göre ağırlık olmak üzere üç endekse göre çocuğun sağlığı ve gelişimi hakkında gerekli olan bilgiler elde edilmektedir. Bu karşılaştırma temel alınarak 2018 TSNA verilerine göre; 5 yaş altı çocukların %6’sı bodur, %2’si düşük kiloludur. Dolayısı ile yaşına ve yaşıtlarına göre gelişiminin gerisinde kalmaktadır. Bu durum kronik olarak çocuğun kötü beslenmesine bağlı olarak ortaya çıkan bir durumdur. Ayrıca kötü beslenmeye bağlı olarak bu yaşlarda çocuk ölümleri de görülebilmektedir. Buna göre çocuk ölümlerin azaltılması ve

enfeksiyona bağlı ortaya çıkan hastalıkların önlenmesi gibi tedbirlerden ziyade erken yaştan itibaren çocuğun psikolojik ve fiziksel gelişiminin desteklenmesi, çocuğun şiddetten uzak tutulması ve çocuğun/çocukların sosyal karar alma süreçlerine katılımının sağlanması Dünya Sağlık Örgütü'nün önceliklerindedir (TNSA, 2018; Karakaş & Çevik, 2016: 892).

- **Eğitim;** çocukların hem fiziksel, biyolojik, bilişsel ve psikolojik gelişimleri hem sağlıkları hem de refah durumları açısından eğitim, yaşamları boyunca ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda çocuk refahının ve iyi bir yaşam standardının en belirleyici özelliği erken yaşlarda (0-6 yaş aralığında) verilen çocukluk eğitimidir. Bir çocuğun eğitimi her ne kadar ailede başlasa da, okul öncesi eğitimin de çocuk için önemli bir süreç olduğu bilinmektedir (Karakaş & Çevik, 2016: 892). Çocukların dilsel, zihinsel, bedensel, duygusal ve sosyal becerilerinin ilk adımı bu evrede atılmakla birlikte hem öğrenmenin yoğun olduğu hem de eğitim hayatının geri kalan kısmının biçimlendiği evredir (UNICEF, 2013: 10). Ayrıca çocukların okul öncesi eğitime geçiş sürecinde kolaylık sağlamaktadır ve çocukların paylaşım duygularının artırılarak özgüvenleri yüksek fertler olmalarına yardımcı olmaktadır (Tuzcu, 2006: 101). Bu doğrultuda çocukların erken eğitime başlamaları hem gelişimleri hem de bilinçli bir şekilde yetiştirilmeleri açısından önem arz etmektedir. Türkiye'de çocuk işçiliğinin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik politikaların yürütülmesi, keza zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması gibi faaliyetlerin ve özellikle çocuk nüfusunun azalmasına rağmen çocuk işçiliği / çalışan çocuklar problemi hala önemini korumaktadır (T.C. Başbakanlık DPT, 2007: 46).
- **Sosyal Katılım;** çocukların iyilik halinin temel göstergeleri arasında yer alan sosyal katılım aynı zamanda Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin temel yol gösterici ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Sosyal katılım sadece aileye, kültüre ve toplumsal yaşama katılımı ifade etmemektedir. Aynı zamanda çocukların okul hayatlarındaki kulüp faaliyetlerine, okul gezilerine ve sosyal etkinliklere katılımını sağlayarak çocukların kendi yaşam alanlarında karar alma süreçlerine katılmasının sağlanmasıdır. Sosyal katılımın göstergeleri arasında çocukların kendi deneyimlerini göstermelerinin yanında gelirin de dikkate alınması gerekmektedir. Gelir düzeyi düşük ya da geliri olmayan çocuklar diğer bir ifade ile yoksul, çalışan ya da dezavantajlı çocuklar; spor, sanat, müzik vb. sosyal aktivitelerden yoksun kalabilmektedirler. Özellikle kırsal kesimde çocukların, çocuk işçi ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılması çocukların sosyal katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca çocukların sırf çocuk olmasına bağlı olarak görüşlerinin alınmaması, konuşmasına izin verilmemesi, karar mekanizmalarına dâhil edilmemesi de sosyal katılımlarını etkileyen diğer unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durumların varlığı çocukların iyi olma halleri ve sosyal refah seviyelerini olumsuz etkilemektedir. (UNICEF, 2013: 10). Çocukların sosyal

katılımlarının artması için; katılımcı mekanizmaların sağlanmasından ziyade, çocukların bu mekanizmalara dâhil olma olanakları sağlanmalıdır

5. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Gelişmekte ve gelişmiş olan ülkelerin temel sosyal politika sorunları arasında yer alan çocuk işçiliğinin nedenleri arasında ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler yer almaktadır. Türkiye’de göç, yoksulluk ve geleneksel bakış açısı gibi durumlar çocuk işçiliğinin temel nedenleri olarak belirtilmektedir. Ayrıca kişilerin asgari yaşam standartlarına erişememe ve temel ihtiyaçların karşılanması hususundaki güçlükler de çocuk işçiliğinin nedenleri arasında belirtilmektedir (Tor, 2010: 32). Dolayısıyla bu çalışmada çocuk işçiliğinin ekonomik, sosyal ve siyasal nedenleri ve bu durumun çocuk sağlığı ve refahı üzerindeki etkileri ayrıntılı bir şekilde aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

5.1. Çocuk İşçiliğinin Ekonomik Nedenleri

Çocuk işçiliğinin ekonomik nedenleri karmaşık bir dizi faktöre dayanmaktadır ve genellikle ülkeden ülkeye değişmektedir. Yapılan literatür taramasına göre çocuk işçiliğinin ekonomik nedenlerini gelir yetersizliği, yoksulluk, göç ve çocuk iş gücüne olan talep şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Gelir yetersizliği ile karşı karşıya kalan ailelerin, temel ihtiyaçlarını karşılamaları ve yaşam standartlarının devam etmesi için gelir kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Bu nedenle aile içinde gelir kaynağı olarak görülen çocukların çalışması çocuk işçiliğinin ekonomik nedenlerinden ilkinin oluşturmaktadır. Gelir yetersizliği ya da geliri olmayan ailelerin çocukları, ailelerinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla erken yaşta çalışma hayatına dâhil olmaktadır. Türkiye’de çalışma hayatında yer alan çocuklar genel olarak yaşadıkları bölgelere göre farklılaşmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar; mevsimsel işler ve geleneklere bağlı olarak tarım alanlarında çalışırken, kentsel bölgelerde yaşayan çocukların sanayi, hizmet, ticaret alanlarında ve sokakta çalıştıkları görülmektedir (Boybek, 2009: 89-90). Eğitim hayatının devam etmesi gereken yaşta çocuklar, ailelerinin geçimine katkıda bulunmak için çalışma hayatında yer almaktadır. Bu durum çocuk işçiliğinin artmasına sebep olurken aynı zamanda çocukların refahını ve sağlığını olumsuz etkilemektedir.

Yoksulluk, şiddete maruz kalmak, marjinal ve kırılabilir toplumlarda yaşama zorunluluğu ve temiz/hijyen suya erişimin kısıtlı olması olarak görülmektedir (Gordon vd., 2000: 28). Yoksulluk olgusu bir ailenin temel ihtiyaçları arasında yer alan barınma, yeme-içme, gibi fizyolojik imkânlardan mahrum olmasının yanında eğitim, sağlık, sosyal güvencesiz vb. imkânlardan bireylerin, ailelerin ve toplumların dışlanması şeklinde ifade edilmektedir. Yoksulluk içinde yaşayan ailelerin çocukları; çocukluk döneminde ve gelişim aşamasında olan çocukların zihinsel, fiziksel, duygusal, ruhsal ve bilişsel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu “yoksul çocuk” kavramını; *“hayatta kalmak, gelişmek için ihtiyaç duyulan maddi-manevi-duygusal kaynaklar açısından yoksulluk yaşayan, gerekli haklardan yararlanamayan, tam potansiyellerine ulaşamayan, topluma dâhil olamayan ve toplumda eşit bir üye olamayan kişiler”* (UNICEF, 2005: 6) şeklinde tanımlamıştır.

Çocuk işçiliğinin ekonomik göstergeleri arasında kabul edilen bir diğer parametre çocuk işçi gücüne olan taleptir. Ucuz ve uysal emek olan çocuk işçiliği işverenler tarafından özellikle son dönemlerde yaşanan ekonomik sorunlardan kaynaklı olarak daha fazla tercih edilmektedir (Kireçdağ, 2017: 29). Çalışan çocuklar genellikle düşük maliyetli ve itaatkâr işgücü olarak değerlendirilir; bu nedenle işverenlerin tercihleri arasında önemli bir yer tutmaktadırlar. Ayrıca çocukların yasalar hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları da işverenlerin çalışan çocukları tercih sebepleri arasında yer almaktadır (Şişman, 2003: 7). Çocuk işçilerin haklarını savunma konusunda gerekli donanımına sahip olmamaları ve bu konuda yetersiz olmaları, sosyal güvencelerinin olmayışı ve yasal olarak iş sözleşmelerinin olmaması nedeniyle kolay bir şekilde işveren tarafından işten çıkarılabilmeleri avantaj olarak görülmektedir (Drew, 2003: 6-7). Çocukların fiziksel özelliklerinin getir götür işlerinde, örgü ürünleri, halı dokumacılığı, süs eşyaları gibi ürünlerin üretiminde avantaj sağlaması ve bazı işlere daha uygun olması çalışan çocuğa olan talebin artmasına sebep olmaktadır.

Çocuk işçiliği ya da çalışan çocuk konuları irdelenirken göç konusu üzerinde durmak çocuk refahı ve sağlığı açısından ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle 1960 yılından sonra kırdan-kente göç hareketleri ivme kazanmıştır. Bunun sonucunda kronik işsizlik, yoksulluk, ihtiyaçların karşılanamaması, sosyal desteklere ciddi bir talebin artışı gibi toplum için birçok sorunun ortaya çıktığı bilinmektedir (Yolcuoğlu, 2010: 55). Dolayısıyla göç eden aileler gelir elde etmek ve yoksulluk sorununu azaltmak/yoksulluğu bir nebze düşürebilmek amacıyla yaptıkları girişimler çocukların çalışması sorununu doğurmuştur. Ayrıca göç etmiş ailelerin çocukları yoksulluk ve gelir sorunları ile karşı karşıya kaldıkları için çocukların sağlık ve refah sorunlarını da beraberinde getirmiştir (UNICEF, 2013: 66).

5.2. Çocuk İşçiliğinin Sosyal Nedenleri

Çocuk işçiliğinin sosyal nedenleri arasında demografik yapı, eğitim sistemindeki sorunlar, çocuk yaşta evlilikler, erken ve zorla evlilikler, çocuk suçluluğu, çocuk pornografisi, madde bağımlılığı ve sosyal refah gibi faktörler bulunmaktadır (Çiçek & Dikmen, 2016: 136). Gelişmekte olan ülkelerdeki sosyo-ekonomik faktörler, çocuk yaşlarda yaşanan evlilikler, kalabalık aile yapıları gibi unsurlar demografik özellikler arasında bulunmaktadır (Tunçcan, 2000: 246). Yapılan literatür taramalarında eğitim ve gelir durumlarının düşük olduğu aileler daha fazla çocuk sahibi olduğu dolayısı ile artan çocuk sayısı ile orantılı olarak yoksul nüfusun artacağı tahmin edilmektedir (Bulut, 1997: 55). Bu durum çocuk işçiliğine neden olmakla birlikte çocukların erken yaşlarda çalışma hayatına atılmalarına neden olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırsal kesiminde hızlı ve çarpık demografik yapının ana nedeni çocukların “potansiyel işgücü” olarak görülmesidir. Diğer bir ifade ile nüfusun hızla artması; çarpık kentleşme, işsizlik ve gelir dağılımı gibi sorunlara sebep olmaktadır. Dolayısıyla aile gelirinde yaşanan düşüşler küçük çocukları da içine alacak şekilde tüm aile bireylerini çalışmaya itmektir (Tunçcan, 2000: 246).

Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Sağlık ve Sosyal Yaşam Koşulları Bağlamında Bir Değerlendirme

Temel bir insan hakları sorunu olan çocuk işçiliği, çocukların eğitime devam etmesi, çocukların sağlıklı ve iyilik hallerinin daha iyi olmasının önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Eğitimin yetersizliği, kalitesizliği, maliyeti, anne-babaların eğitimde bir gelecek görmemeleri, eğitime olan ulaşımın yetersiz olması, nitelikli eğitim faaliyetlerinin sunulmaması, ailelerin bilinçsiz ve eğitimsiz olması ve toplumun eğitime olan güvensizliği gibi özellikler ebeveynlerin çocuklarını çalıştırmalarına neden olmaktadır (Bakırcı, 2004: 23-24). Son dönemlerde eğitim sistemi ve faaliyetlerinin iş arzına hitap edememesine bağlı olarak, eğitim hayatını tamamlayan kişilerin iş hayatına atılmalarının zor olması, çocukların eğitimden beklentilerinin azalmasına ve çocukların okumayıp direkt iş hayatına atılıp çocuk yaşta çalışmalarına neden olmaktadır (Erder & Lordoğlu, 1993: 8). Bu durumun ana etkenleri arasında ailelerin gelirlerinin olmaması ya da gelirlerinin düşük olmasının yanında ailenin eğitim düzeyi de çocuk işçiliğinin üzerinde etkili olmaktadır.

Çocuk işçiliğinin sosyal nedenleri ayrı ayrı irdelendiğinde; gelir seviyesi, yoksulluk, eğitim ve göç gibi bir toplumun sosyal refahını gösteren faktörler karşımıza çıkmaktadır. Çocuk işçiliği, gerek çocukların sosyal refahları üzerinde yarattığı negatif etkiler gerekse de ulusal kalkınmada yarattığı sosyal sorunlar açısından çocukların her anlamda korunması, fırsat eşitliği imkânlarının sunulması hem toplumun hem de çocukların refahı ve mutluluğu için önem arz etmektedir. Özellikle yoksulluğun ve toplumsal eşitsizliklerin yoğun olduğu bölgelerde çocuk refahına ilişkin durumun iyileştirilmesi bakımından hanedeki çalışabilen kişilerin istihdamına ilişkin sunulacak önerilerin haneye kazanç getirmesi ve çocuk emeğinin sömürülmesini engelleyici potansiyeli bağlamında dikkate almak gerekmektedir (UNICEF, 2013: 112).

5.3. Çocuk İşçiliğinin Siyasal Nedenleri

Ülkelerin benimsedikleri ve uyguladıkları siyasi politikalar çocuk işçiliğini, refahını ve sağlığını etkilemektedir. Siyasi politikalar aynı zamanda ülkelerin ekonomik ve sosyal yapısına şekil vermektedir. Genel olarak çocuk işçiliğinin siyasi nedenleri, ülkelerin yasal mevzuat altyapılarında bulunan noksanlıklar ve ülkeler arasında süren sıcak-soğuk savaşlar olarak iki başlık üzerinde değerlendirebiliriz (Erbay, 2013: 157).

Ülkelerin yasal mevzuat altyapılarındaki noksanlıklar, çocukların çalıştırılmasında ve çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasında önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Çocukların korunmalarına ve haklarına karşın yasal mevzuatın eksik olduğu ve denetimlerin istendik düzeyde olmadığı ülkelerdeki işverenler, rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlamak ve daha fazla kar elde etmek için yetişkinlerin yerine çocukları çalıştırmayı tercih etmektedirler (Gül & Öztürk, 2020: 141). Özellikle çocukların çalıştıkları ev hizmetleri, küçük işletmeler, tarım alanları gibi enformel işlerin denetim zorluğu ve buralarda cezaların uygulanamaması ciddi problemlerin başında gelmektedir (ÇSGB, 2005: 30). Çocukları korumak için yeterli yasal düzenlemelerin olmaması veya var olan yasaların etkili bir şekilde uygulanmaması, çocuk işçiliğini teşvik edebilir.

Çocuk işçiliğinin siyasal nedenlerinden bir diğeri uluslararası çatışmaların, sıcak ve soğuk savaşların mevcudiyetidir (Çakan, Mercan & Uzun, 2018). Bu dönemlerde, ülkeler ideolojik mücadeleler içinde olduklarından, iç politikaların gözden kaçması ve sosyal konularda yeterli önemin verilememesi söz konusu olabilir. Bu durum, çocuk işçiliğinin önlenmesi için gerekli politika ve yasal düzenlemelerin oluşturulmasını zorlaştırabilir.

Ülkelerin arasında yaşanan sıcak ve soğuk savaşlar ülkeleri ekonomik, nüfus, göç gibi faktörler açısından etkileyebilmektedir. Bu durum aileleri ve dolayısıyla en çok dezavantajlı gruplar arasında yer alan çocukları da etkisi altına almaktadır. Savaşlar genellikle göçe neden olmaktadır. Göç eden ailelerin ekonomik olarak yetersiz olması da aile bireyleri arasında yer alan çocukların çalışma hayatına girmesine neden olmakla birlikte çocukların eğitim, sağlık ve refah durumunu olumsuz etkilenmektedir (UNICEF, 2013: 112-113). Çocuk işçiliği kompleks bir sorun olup, bir dizi faktörün etkileşimi sonucunda ortaya çıkan çok yönlü bir sorundur. Çocuk işçiliğinin siyasal nedenleri arasında şu faktörler öne çıkmaktadır. Bunlar;

- ***Ekonomik Yetersizlik ve Yoksulluk:*** Birçok ülkede ekonomik sıkıntı ve yoksulluk, aileleri çocuklarını çalıştırmaya yönlendirebilir. Aileler, çocuklarının çalışmasını zorunlu bir ihtiyaç olarak görebilirler ve çocukların gelir elde etmeleri ailenin geçimini sağlama amacına hizmet edebilir (Barışık, Ege & Şimşek, 2016: 162).
- ***Eğitim Sisteminin Eksiklikleri:*** Eğitim sisteminin yetersizliği veya ulaşılabılır olmaması, çocukların eğitim almak yerine iş gücüne katılmalarına neden olabilir. Eğitim sistemi zayıf olduğunda veya çocuklara eğitime erişim sağlanamadığında, çocuklar iş gücü olarak kullanılabilir (Çöpoğlu, 2018: 378).
- ***Yasal Düzenlemelerin Eksikliği veya Zayıflığı:*** Çocuk işçiliğiyle mücadele eden yeterli yasal düzenlemelerin olmaması veya mevcut yasaların zayıf uygulanması, çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasına neden olabilir. Zayıf yasal korumalar, çocukları istismar ve sömürüye açık hale getirebilir (Yardımcıoğlu, 2023: 229).
- ***Toplumsal Normlar ve Kültürel Faktörler:*** Bazı toplumlarda, çocukların erken yaşlarda çalışması, kültürel normlar ve geleneklerle ilişkilendirilebilir. Aileler, çocuk işçiliğini doğal bir süreç olarak görebilirler ve bu durumu destekleyen toplumsal normlar, çocuk işçiliğinin devam etmesine neden olabilir (Kalaycı & Karadeniz, 2023: 223).
- ***İşsizlik ve Ekonomik Baskılar:*** Ailelerin işsizlikle mücadele ettiği durumlarda, çocukların çalışması aile ekonomisine destek olma amacı güdebilir. Ekonomik baskılar altında olan aileler, çocuklarını eğitim almaktan ziyade çalışmaya yönlendirebilirler (Çöpoğlu, 2018: 370).

- **Siyasi İstikrarsızlık:** Bir ülkede siyasi istikrarsızlık ve çatışma durumları, çocuk işçiliğini artırabilir. Bu tür durumlarda, aileler ekonomik ve sosyal güvencelerini kaybedebilir, bu da çocukları çalışma hayatına itebilir (Işık, 2021: 29).

Çocuk işçiliği sorununu ele almak, bu siyasal nedenleri anlamak ve bu bağlamda etkili çözümler geliştirmekle mümkündür. Uluslararası işbirliği, güçlü yasal düzenlemelerin oluşturulması, eğitim olanaklarının genişletilmesi ve sosyal politikaların geliştirilmesi gibi adımlar, çocuk işçiliğinin azaltılması ve sona erdirilmesi için önemli bir rol oynayabilir.

6. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN ÇOCUK REFAHI VE ÇOCUK SAĞLIĞINA ETKİLERİ

Çocuk işçiliği, sadece ekonomik bir sorun olarak değil, aynı zamanda çocukların genel refahı ve sağlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olan bir sosyal sorundur. Toplumların bu soruna karşı ortak bir çaba göstermeleri ve çocuk haklarına saygı göstermeleri, çocuk işçiliğinin azaltılması ve sona erdirilmesi için kritik öneme sahiptir. Bu çabalar, gelecekteki nesillerin daha sağlıklı ve refah içinde bir yaşam sürmelerine yardımcı olabilir (Thoma, Bernays, Eising, Pfluger, & Rohner, 2021).

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından çocuk işçiliğinin çocuk refahı ve sağlığı üzerine olumlu etkilerinden ziyade olumsuz etkileri daha fazladır. Çocuk işçiliği, genellikle çocukların eğitim haklarına, oyun ve sosyal gelişim olanaklarına zarar vermektedir. Çocuklar, normal çocukluk dönemlerini yaşayamazlar ve iş koşulları nedeniyle psikososyal sorunlarla karşılaşabilirler. Ayrıca, düşük ücretler ve kötü çalışma koşulları nedeniyle, çocuk işçilerin ve ailelerinin ekonomik durumunu da olumsuz etkilemektedir (Amuda, 2010: 53-72). Bu durum, çocukların genel refahlarını ciddi şekilde tehlikeye sevk etmektedir. Bunun yanı sıra çocuk işçiliğinin çocuk sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri de göz ardı edilemez. Zorlu çalışma koşulları, çocukların genel sağlığını olumsuz etkileyebilir. Yetersiz beslenme, yetersiz dinlenme ve düşük hijyen standartları, çocuk işçilerin büyüme ve gelişmelerini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, tehlikeli iş koşulları nedeniyle çocuklar kazalara maruz kalabilir ve bu durum ciddi yaralanmalara veya ölümlere yol açabilmektedir.

Çocuk işçiliğinin çocuk refahı ve sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu kapsamda çocuk işçiliği ile mücadelede, uluslararası toplumun ve yerel hükümetlerin işbirliği çok önemlidir. Çocuk işçiliğine karşı etkili yasal düzenlemelerin oluşturulması, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve ailelere destek sağlanması önemlidir. Ayrıca, çocukların eğitime erişimlerini artırmak ve sosyal hizmetlere ulaşmalarını sağlamak da çocuk işçiliği ile mücadelede etkili bir stratejidir (Haspels & Jankanish, 2000).

Çocuk işçiler genelde tehlikeli sınıf grubuna giren işlerde çalışmaktadırlar. Tarım alanlarında çalışan çocuklar makinelere, pestisitlere, toza ve diğer işlerde dumanlara, kimyasallara, asitlere, pamuk ve yün elyafına maruz kalarak sağlık sorunları yaşamaktadır. Çocuklar bazı iş alanlarında kendi istekleri dışında ve ağır işlerde çalıştırılmakta ve buna bağlı birçok sosyal gereksinim ile birlikte sağlık bakım gereksinimlerini de karşılayamamaktadırlar. Kentsel alanlarda çalışan çocuklar daha çok ev işlerinde

yardımcı olmak, çıraklık ve oto tamir işleri gibi işlerde çalışmalarına bağlı birçok kimyasala maruz kalmaktadır. Özellikle çocuk işçilerin çalıştırılan işe ve çalışma sürelerine karşı çıkamaması diğer bir sorundur. Uzun çalışma saatlerine bağlı olarak gerekli sağlık ve eğitim olanaklarından mahrum kalan çocuklar; büyüme ve gelişmede olumsuzluklar yaşamının yanında ruhsal ve sosyal sorunlar da yaşamaktadırlar (Srivastava, 2019: 633-638).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk işçiliğinin çocuk refahı ve çocuk sağlığını olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Uluslararası toplum, çocuk işçiliğiyle mücadele ederek çocuk haklarını koruma ve çocukları istismardan koruma amacıyla çeşitli önlemler almaktadır. Bu önlemler arasında yasal düzenlemeler, eğitim olanaklarının artırılması, ailelere destek sağlanması ve çocuk haklarına saygı gösteren politikaların uygulanması bulunmaktadır. Çocuk işçiliği, çocukların çocukluklarını yaşamalarını engelleyen, potansiyellerini ve saygınlıklarını zedeleyen, zihinsel ve fiziksel gelişimlerine zarar veren işler olarak bilinen bir olgudur. Bu sorun, yaşamın her evresinde varlığını sürdüren ve önemli bir problem olma özelliğini koruyan bir konudur. Çocuk işçiliğinin bireysel düzeyde, çocukların bedensel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilediği bilinirken; toplumsal düzeyde ise yaşam koşullarında zorluklar, olumsuz yaşantılar ve toplumların refah düzeyinde azalmaya neden olmaktadır. Bu durum, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bireysel anlamda çocukların beden ve ruhsal gelişimlerini etkilerken; toplumsal anlamda ise yoksulluk ve işsizlik gibi problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik gibi sosyal sorunlar bir toplumun mutluluğunu ve refahını ciddi bir şekilde etkilemekte olup aynı zamanda çocuk işçiliği kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Çocuk işçiliği, yalnızca bireysel çocukları değil, aynı zamanda toplumun genel refahını ve sürdürülebilir kalkınmasını da etkileyen önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, çocuk işçiliğiyle mücadelede hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası toplumun bir araya gelerek etkili politika ve programları hayata geçirmesi gerekmektedir. Bu önemli mücadelede atılacak adımların, çocukların sağlıklı bir çocukluk geçirmelerini, güvenli bir ortamda büyümelerini ve gelecekteki potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarını desteklemesi, aynı zamanda genel çocuk sağlığına yönelik bir taahhüt anlamına gelmektedir. Çocuk işçiliğiyle mücadelede atılacak adımların, çocukların sağlıklı bir çocukluk geçirmelerini, güvenli bir ortamda büyümelerini ve gelecekteki potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarını destekleyecek şekilde olması kritik bir öneme sahiptir. Bu, toplumun temel bir unsurunu oluşturan çocukların sağlıklı gelişimini güvence altına alarak sürdürülebilir bir geleceğin inşasına katkı sağlamaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular çocuk işçiliğinin; çocukların fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlığını olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Özellikle düşük ücretli ve tehlikeli iş koşullarında çalışan çocukların maruz kaldığı riskler, çocuk sağlığındaki kırılganlığı artırmaktadır.

Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Sağlık ve Sosyal Yaşam Koşulları Bağlamında Bir Değerlendirme

Araştırma, çocuk işçiliğinin çocukların eğitim haklarına getirdiği kısıtlamaların, gelecekteki sosyal ve ekonomik fırsatlarını sınırlayabileceğini ve toplumsal mobilitiyi engelleyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çocuk işçiliğiyle mücadelede öncelikle eğitim olanaklarının artırılması ve çocukların okula devam konusunda teşvik etmeye yönelik stratejilerin geliştirilmesi önemli olacaktır.

Sonuç olarak; çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocukların refahlarının artırılması için etkili politikaların geliştirilmesi büyük bir öneme sahiptir. Çocuk işçiliğine karşı sıfır tolerans politikaları, eğitim olanaklarının genişletilmesi, sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi ve ailelere yönelik destek programlarının hayata geçirilmesi gibi önlemler, çocuk refahı ve sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratabilir. Türkiye’de çocuk işçiliğiyle mücadelede çeşitli adımlar atılmıştır. 2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı İş Kanunu’nda yapılan değişikliklerle, 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması genel olarak yasaklanmıştır. Ancak, 15-18 yaş arası genç işçilerin çalışma şartları belirli kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Bu yasal düzenlemelerle çocuk işçiliğine karşı mücadelede adımlar atılmış, ancak uygulama ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu bağlamda, çocuk işçiliğiyle mücadelede sadece hukuki düzenlemeler değil, aynı zamanda toplumsal farkındalık ve eğitim faaliyetleri de önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de çocuk işçiliğine en büyük önlem 8 yıllık zorunlu eğitimin varlığı olarak görülmektedir. Ancak buna rağmen sokak çocukları ve sokakta çalışan çocukların sayısı ve sorunu halen devam etmektedir. Bu çerçevede gerekli yasal düzenlemelerin ve stratejik politikaların devlet eliyle yürütülmesi beklenmektedir. Ayrıca çalışan çocukların sağlık durumlarını korumak, tedavi etmek ve geliştirmek amacıyla Sağlık Bakanlığı bünyesinde özel programların yapılması ve geliştirilmesi çocuk refahı ve sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Pandemi sürecinde 65 yaş üstü ve 18 yaş altı kişilerin sokağa çıkma yasakları sebebiyle belli bir süre çocukların çalışmaması özellikle çocukların sağlıklarının korunması açısından önemli olmuştur. Nitekim etkilerinin halen devam ettiği Covid-19 salgınına karşı en az etkilenen grubun çocuklar olduğu bilinmektedir. Bu çözüm önerileri, çocuk işçiliği sorununu azaltmak ve çocukların refahını artırmak için bir arada uygulandığında daha etkili olabilir. Ancak tüm bu çabaların toplumsal ve politik kararlarla desteklenmesi gerekmektedir. Çocuk işçiliği; çocukların eğitim haklarına kısıtlamalar getirirken, düşük ücret, tehlikeli çalışma koşulları ve sağlık hizmetlerine erişimdeki zorluklar gibi faktörlerin de çocukların sağlığını olumsuz yönde etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alderman, H., Behrman, J. R., Glewwe, P., Fernald, L. & Walker, S. (2017). Evidence of Impact of Interventions on Growth And Development During Early and Middle Childhood. *Child and Adolescent Health and Development*, 8, 1790.
- Amuda, Y. J. (2010). Working Conditions and Consequences of Child Labour in Nigeria. *OIDA International Journal Of Sustainable Development*, 1 (7), 53-72.

- Avşar, Z. & Ögütoğulları, E. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2 (1), 9-40.
- Bakırcı, K. (2004). *Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması*. Beta Yayınları.
- Barışık, S., Ege, T. & Şimşek, T. (2016). Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Ekonomik Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 (2), 161-179.
- Batomen Kuimi, B. L., Oppong-Nkrumah, O., Kaufman, J., Nazif-Munoz, J. I. & Nandi, A. (2018). Child Labour and Health: A Systematic Review. *International Journal of Public Health*, 63, 663-672.
- Ben-Arieh, A. (2000). Beyond Welfare: Measuring and Monitoring the State of Children: New Trends and Domains. *Social Indicators Research*, 52 (3), 235-257.
- Boybek, S. (2009). Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği. *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*. TC Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Bulut, I. (1997). *Psiko-Sosyal Gelişim Sorunları, Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları. Ankara.
- Cioni, G. & Sgandurra, G. (2013). Normal Psychomotor Development. *Handbook Of Clinical Neurology*, 111, 3-15.
- Çakan, A., Mercan, M., & Uzun, E. M. (2018). Okul Öncesi Kurumlarına Devam Eden Mülteci Çocukların Sosyal-Duygusal Gelişimleri. İçinde (Ed. Özpolat, V.) *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar* (267-386), HEGEM Yayınları. Ankara
- Çiçek, Ş. E. & Dikmen, S. (2016). Sosyal Bütçeleme Örneği Olarak Çocuk Dostu Bütçe. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (2), 131-147.
- Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye’de Çocuk İşçiliği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 357-398.
- ÇSGB, (2005). *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü. ÇSGB Yayınları. Ankara.
- Drew, S. Y. (2003). *Child Labour An Information Kit For Teachers*. Educators And Their Organizations (Book1). International Labour Organization.
- DSÖ, (2024). *DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) Sağlık Tanımı*. <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/page/view.php?id=6900> (Erişim Tarihi: 07.02.2024)

Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Sağlık ve Sosyal Yaşam Koşulları Bağlamında Bir Değerlendirme

- Dur, A. İ. B. & Öztürk, M. (2017). Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (3), 613-635.
- Erbay, E. (2013). Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Büyük Resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 157-168.
- Erder, S. & Lordoğlu, K. (1993). *Geleneksel Çiraklıktan Çocuk Emegine: Bir Alan Araştırması*. Friedrich Ebert Vakfı. https://mimoza.marmara.edu.tr/~klordoglu/yazilar/cirakliktan_cocuk_emegine.pdf (Erişim Tarihi: 02.02.2024)
- Fanton d’Andon, C., Greene, C., Pellenq, C., Yilma, T. M., Champy, M., Canavera, M., & Pasquini, C. (2022). Child Labor and Psychosocial Wellbeing: Findings From Ethiopia. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 19 (13), 7938. Doi: 10.3390/ijerph19137938
- Gonsamo, D. D., Lo, H. H. M., & Chan, K. L. (2021). The Role of Stomach Infrastructures on Children’s Work and Child Labour in Africa: Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18 (16), 8563.
- Gordon, D., Adelman, L., Ashworth, K., Bradshaw, J., Levitas, R., Middleton, S., ... & Williams, J. (2000). *Poverty and Social Exclusion in Britain*. Published by Joseph Rowntree Foundation. <https://www.bristol.ac.uk/poverty/pse/Poverty%20and%20Social%20Exclusion%20in%20Britain%20JRF%20Report.pdf> (Erişim Tarihi: 06.02.2024)
- Greve, B. (2008). What is Welfare?. *Central European Journal of Public Policy*, 2 (01), 50-73.
- Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları. *Sosyoloji Dergisi*, (Özel sayı), 1-22.
- Gül, T. & Öztürk, M. (2020). Çocuk İşçiliğinin Nedenleri Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Journal Of Süleyman Demirel University Institute Of Social Sciences*, (37), 130-148.
- Haspels, N. & Jankanish, M. (2000). *Action Against Child Labour*. International Labour Organization.
- Işık, S. (2021). Covid-19’un Çocuk İşçiliği Üzerindeki Etkileri: Alınması Gereken Önlemler. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5 (1), 27-35.
- Kalaycı, C. & Karadeniz, M. (2023). Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliğinin Önlenmesinde Sosyal Korumanın Rolü. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 9 (2), 207-229.
- Karakaş, B. & Çevik, Ö. C. (2016). Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 887-906.

- Kireçdağ, N. (2017). Antakya’da Bir Alan Araştırmasına Dayalı Gözlemler: Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 16 (62), 29-35.
- Lee, B. J. (1997). *The Use Of CensusaAnd Surveys: Implications for Developing Childhood Social Indicator Models*. In (Ed. Ben-Arieh, A. and Wintersberger, H.), *Monitoring and Measuring the State of Children - Beyond Survival*, Eurosocial Report No. 62 (European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna, Austria), pp. 301-308.
- Miller, M. E. (2010). Child Labor and Protecting Young Workers Around the World: an Introduction to This Issue. *International Journal Of Occupational And Environmental Health*, 16 (2), 103-112.
- Müderrişoğlu, S., Semerci, P. U., Çakar, B. Y., Karatay, A. & Akkan, B. E. (2013). *Çocuk Refahı Belgesi*. TC Kalkınma Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği. <https://www.unicef.org/turkiye/media/4131/file> (Erişim Tarihi 06.01.2024).
- Sámano-Ríos, M. L. (2018). Trabajo Infantil Y Salud Ocupacional en México: Un Desafio Para La Medicina. *Revista Médica Del Instituto Mexicano Del Seguro Social*, 56 (6), 550-557.
- Srivastava, R. N. (2019). Children at Work, Child Labor and Modern Slavery in India: an Overview. *Indian Pediatrics*, 56, 633-638.
- Şişman, Y. (2003). Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü. *Kamu- İş ve İktisat Dergisi*, 7 (2), 3-34.
- T.C. Başbakanlık DPT. (2007). Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013. *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dokuzuncu-Kalkinma-Plani-Gelir-Dagilimi-ve-Yoksullukla-Mucadele-OIK.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2024).
- Thoma, M. V., Bernays, F., Eising, C. M., Pfluger, V. & Rohner, S. L. (2021). Health, Stress, and Well-Being in Swiss Adult Survivors of Child Welfare Practices and Child Labor: Investigating the Mediating Role of Socio-Economic Factors. *Child Abuse & Neglect*, 111, 104769.
- TNSA, (2018). *Analiz ve Rapor*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. https://hips.hacettepe.edu.tr/2018_tnsa_analiz_ve_rapor-56 (Erişim Tarihi: 04.02.2024).
- Tokol, A. (2012). *Özel Olarak Korunmas› Gereken Gruplar (Dezavantajlı Gruplar)*. İçinde (Ed. Oral, A. İ. & Şişman, Y.) *Sosyal Politika* (174-193). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2628.
- Tokol, A. & Alper, Y. (2018). *Sosyal Politika*. Dora Yayıncılık.
- Tor, H. (2010). Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken/Journal Of World Of Turks*, 2 (2), 25-42.
- Tunç, E.N. & Pamuk, İ. (2023). Hayat Bilgisi Dersinde Çocuk Hakları: Bir İhtiyaç Analizi Çalışması. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 50-63.

Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Sağlık ve Sosyal Yaşam Koşulları Bağlamında Bir Değerlendirme

- Tunçcan, N. (2000). Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu. *In Journal Of Social Policy Conferences* (243-259).
- Tuzcu, G. (2006). *Avrupa Birliği’ne Giriş Süreci ve Eğitimde Vizyon*. Türk Eğitim Derneği.
- TÜİK, (2019). *Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807> (Erişim Tarihi: 01.02.2024).
- TÜİK, (2020). *Demografik Veriler*. <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.02.2024).
- Tüylüoğlu, Ş. & Tekin, M. (2009). Gelir Düzeyi ve Sağlık Harcamalarının Beklenen Yaşam Süresi ve Bebek Ölüm Oranı Üzerindeki Etkileri. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 1-31.
- UNICEF, (2005). *The State Of The Worlds’ Children*. New York: UNICEF. <https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2005> (Erişim Tarihi: 05.02.2024).
- UNICEF, (2013). *Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi*. T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği. <https://www.unicef.org/turkiye/media/4381/file/Erken%20Ya%C5%9Flarda%20%C3%87ocuk%20Refah%C4%B1%20ve%20Kad%C4%B1n%20%C4%B0stihdam%C4%B1%20Politika%20Belgesi.pdf> (Erişim Tarihi: 05.02.2024).
- Weitzman, M. (2021). Social Influences On Child Health. *Pediatrics in Review*, 42 (7), 402-404.
- Yardımcıoğlu, D. (2023). Çocuk İşçiliğini Önlemeye Yönelik Yeni Bir Adım: Avrupa Parlamentosu ve Konseyi’nin Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespitine Dair Direktif Önerisi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28 (48), 225-276.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009a). Sosyal Çalışma ve Çocuğun İyilik Hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), 85-94.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009b). Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18 (18), 43-58.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Sosyal Çalışmada Gereksinim Kavramı ve Çocuk Refahı Sisteminde Gereksinim Temelli Politikalar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23 (23), 47-56.
- Yüceol, H. M. (2022). “Çocuk İşçiliği” Sorununun Analizi ve Politika Önerileri. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 40-53.